

4) друга половина 1950-х – середина 1980-х рр.
5) кін. 1980-х – поч. 1990-х рр. З 1990-х розпочинається сучасний етап української історіографії [8, 22 – 25].

Однак останні двоє істориків не наводять критеріїв, за якими вони виділяли періоди в історіографії історії Української державності 1917 – 1920 рр., Гетьманату 1918 р.

Розробляючи періодизацію тієї чи іншої теми, ми вважаємо за необхідне дотримуватися критеріїв, котрі пропонують згадувані вище сучасні провідні українські історіографи. При визначенні етапів історії історіографії обраної нами теми дослідження доречною є думка С. Корновенка про те, що:

1) і у радянській, і у сучасній українській історіографії склалася певна традиція у періодизації історії історіографії історії революції, якою не варто нехтувати;

2) виокремлення конкретних історіографічних етапів безпосередньо залежить від історіографічних джерел, опрацьованих і залучених науковцем до дослідження, рівня науковості їхнього змісту;

3) враховуючи, що історіографія постійно розвивається, будь-яка періодизація є умовною та відносною [1, 16].

Отже, підсумовуючи, в історії історіографії аграрної політики П. Скоропадського виділяємо такі етапи:

1) 1920-ті – 1990-й рр.;

2) сучасна українська історіографія 1991 – поч. XXI ст.

В першому етапі ми виокремлюємо радянську та діаспорну історіографію. Причому остання не була стабільною в своїй історичній генезі, тому доцільно виділити європейську та північноамериканську діаспору.

Крім того, на основі опрацьованих нами історіографічних джерел, ми можемо уточнити та деталізувати наведену вище періодизацію. Так, у радянській історіографії розрізняємо такі підперіоди:

1) 1920-ті рр.;

2) 1930-ті – перша половина 1950-х рр.;

3) друга половина 1950-х – перша половина 1980-х рр.;

4) 1985 – 1991 рр.

В зарубіжній українській історіографії з нашої теми виділяємо два підперіоди:

1) міжвоєнний (1920-ті – 1939 рр.);

2) післявоєнний (1945 – 1991-й рр.).

В межах сучасної української історіографії ми виокремлюємо такі підперіоди:

1) перша половина 1990-х рр. (1991 – 1995 рр.);

2) друга половина 1990-х рр. (1996 – 1999 рр.);

3) початок XXI ст. (2000-ні рр.).

Визначена періодизація, на нашу думку, є обґрунтованою, вона враховує визначальні особливості і відмінності того чи іншого етапу в нагромадженні знань про аграрну політику П. Скоропадського. Все ж, ми не абсолютизуємо запропоновану періодизацію і не заперечуємо можливості її уточнення.

І. Корновенко С. Аграрна політика білогвардійських урядів А. Денікіна, П. Врангеля на підконтрольних їм українських територіях (1919 – 1920 рр.): історіографічний процес 1919–2000-х рр. / С. Корновенко. – Черкаси: Ант, 2008. – 238 с.

2. Калакура Я. Українська історіографія: Курс лекцій / Я. Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.

3. Хмель І. Предисловіє / І. Хмель // *Історіографія історії Української ССР. Колективна монографія / под ред. І. Хмеля.* – К.: Наукова думка, 1986. – 555 с.

4. Рыбалка И. Борьба трудящихся Украины против внутренней контрреволюции и империалистической интервенции в 1918 – 1920 гг. в советской историографии на первых этапах ее развития / И. Рыбалка // *Історіографія історії Української ССР. Колективна монографія / под ред. І. Хмеля.* – К.: Наукова думка, 1986. – 555 с.

5. Коцур В. Історіографія історії України: курс лекцій / В. Коцур, А. Коцур. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 519 с.

6. Ковальова Н. А. Аграрна політика українських національних урядів (1917–1921 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Наталія Анатоліївна Ковальова. – Дніпропетровськ, 1999. – 185 с.

7. Гнатюк С. Л. Внутрішня політика гетьманату П. Скоропадського (1918 р.): українська історіографія проблеми: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Сергій Леонідович Гнатюк. – К., 2002. – 249 с.

8. Капелюшний В. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.) / В. Капелюшний. – К.: Олан, 2003. – 608 с.

М. І. Чорний

ЗЕМЕЛЬНІ ВОЛОДІННЯ ДОМІНІКАНСЬКИХ МОНАСТІРІВ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ У XIII – XV СТ.: ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВИХ ДОКУМЕНТІВ

Заснований у 1216 р. Домініканський орден був чернечою структурою, яка мала офіційний жебракуючий статус. Цей статус передбачав, що ченці Ордену і монастирські адміністрації не мають права приймати у в подарунок земельну власність чи нерухоме майно [1, 201]. Натомість, домініканським ченцям дозволялося приймати в якості милостині гроші або їжу [1, 203]. Оскільки розміри грошових дарунків (донацій) не вносилися, це призвело до неконтрольованого зростання орденської власності та дозволило окремим монастирям проводити активні лихварські операції серед шляхти і міщан. Згодом, від середини XIII ст., і в різний спосіб орденські монастирі почали заволодівати земельними угіддями та нерухомим майном, яке належало світським особам або перебувало у міській власності. Крім того, у більшості держав Західної Європи Орден проводив інквізиційну діяльність, завдяки якій заволодівав частиною земель, майна і грошей тих, хто був засуджений за звинуваченням у ересі. Це перетворило Домініканський орден в одне із найбагатших чернечих згромаджень середньовічної Європи.

До першої половини XV ст. у державах Центрально-Східної Європи – Угорському, Чеському, Польському королівствах та німецьких землях Священної Римської імперії налічувалося 263 монастирі Ордену. В межах цих територій з першої половини XIV ст. адміністративно були структуровані Тевтонська, Саксонська, Польська, Богемська, Угорська і Далматинська орденські провінції. Межі цих провінцій до другої половини XVIII ст. не співпадали із тогочасними державними кордонами та межами дієцезій (єпископств). Зокрема, до складу

Польської провінції (до 1301 р.) окрім власне польських земель входили території Чеського королівства, Силезії, землі держави Тевтонського ордену, Лівонія та Курляндія; до Саксонської – окрім власне саксонських земель – території Бранденбургу, Фрісландії, Тюрингії та Вестфалії; до Тевтонської – окрім південно-західних німецьких земель, частина Фландрії [2, 44-45]. Такі межі орденських провінцій без суттєвих змін проіснували до другої половини XVIII ст. До 1427 р., коли з Домініканського ордену офіційно було знято статус жебракуючого, у державах Центрально-Східної Європи діяло 263 монастирі. З них земельною власністю та нерухомим майном володіло 29 монастирів, 5 із яких знаходилися в руських (українських) землях Польського королівства [3, 210].

У державах окресленого регіону Домініканський орден через потужні позиції світської влади і місцевого єпископату не мав права проводити інквізиційної діяльності. Щодо церковних земель, то земельна власність на території держав Центрально-Східної Європи вже була розподілена між єпископатом, парафіяльним кліром і раніше створеними чернечими орденами. Тому матеріальне становище окремих домініканських монастирів покращувалося лише за рахунок окремих пожертвувань (донацій) феодалів, купців або міщан. Це створювало різку диспропорцію у матеріальному забезпеченні монастирів і провокувало загострення конкурентної боротьби за прибутки не лише між орденськими монастирями і католицьким духовенством різних ієрархічних рангів, але і між домініканцями та світськими особами різного соціального статусу. Ці процеси та їх вирокі зафіксовані у численних судових документах, а також у збірниках опублікованих актових та судових матеріалів [4].

Оприлюднення давніх судових документів не лише стосовно Ордену, але і стосовно усіх без винятку церковних структур розпочалося серед інших серійних джерельних публікацій у другій половині XIX ст. на території переважної земель, які входили до складу Австрійської монархії Габсбургів і Німецької імперії. Саме тут унаслідок проведених у XVIII – другій половині XIX ст. секуляризаційних реформ було закрито 7 тис. монастирів різної орденської приналежності, архіви і бібліотеки яких були конфісковані – передані у власність державним та університетським науковим бібліотекам або архівам [5, 223]. Добра збереженість монастирських архівів та книгозбірень і щедра державне фінансування дали змогу дослідникам розпочати публікацію давніх актових матеріалів. Позитивним було також і те, що у своїй більшості науковці не були заангажовані церковними або орденськими інтересами. Це сприяло об'єктивності досліджень і унеможливило публікацію фальсифікатів. Одночасно із документами світських судів різних інстанцій публікувалися і актові матеріали церковних судів, насамперед консисторіальних (єпископських). Однак, від часу завершення Першої світової війни і утворення в межах колишньої Австро-Угорської імперії незалежних держав із власними Академіями наук процес публікації суттєво сповільнився, а через відсутність достатнього і централізованого фінансування набув фрагментарного характеру.

Матеріальна база кожного домініканського монастиря формувалася за рахунок добровільного

пожертвування (донації), розмір і термін дії якої особисто визначав сам жертводавець (донатор). Правових актів, які б унормовували порядок надання донаційних грамот монастирям, у жодній із держав регіону в досліджуваній період не було. Кількість грошових пожертвувань багатократно переважала земельні. Часто гроші надавалися донаторами для здійснення домініканцями заупокійних богослужінь стосовно членів родини жертводавця. Рішення донатора засвідчувалося документально. До цих записів можна було апелювати, якщо нащадки донаторів розпочинали судові процеси проти монастирів або вдавалися до відкритого грабунку. Уже від середини XIII ст. такі явища стали звичним в Угорському королівстві та німецьких землях Священної Римської імперії. Так, у 1256 р. сини задарської міщанки Стани оскаржили у міському суді право місцевого домініканського монастиря св. Платона на володіння садом і виноградником, який заповіла монастирю перед смертю їхня мати [6, 44]. Але, очевидно, ченці так переконливо захистили цю пожертву, що брати не лише відмовилися продовжувати судовий процес (*gravamen rasciantur*), але й запевнили, що їхні нащадки теж не повертатимуться до нього [6, 45].

Типовим явищем для усіх католицьких територій досліджуваного регіону ставало фактично здириницьке „вибивання” монастирями від міщан та шляхти раніше обіцяних грошей чи навіть майна через суди церковних і світських інстанцій. У 1360 р. домініканці із загребського монастиря св. Мартина скаржилися до міського суду на те, що міщанин Генріх постійно затримує виплату обіцяної монастиреві однієї марки сріблом [7, 18]. У 1378 р. загребські домініканці через суд домоглися від шевця Климента сплати одного денарія і відібрали в рахунок решти боргу дві телячі шкіри [7, 24]. Того ж року ченці через суд вимагали від загребського міщанина Михайла повернути 2 золоті флорини, які Михайл віддав своїй дружині, замість того, щоб віддати гроші монастиреві [7, 28].

Для того, щоб ввести в оману можливих ревізорів із церковних чи світських інстанцій, абати монастирів ордену, оформляючи документи, активно користувалися недосконалістю юридичних норм канонічного і римського права. Юридичний термін „власність” (*possessio*) у середньовічній юриспруденції мав значення „власності” і „володіння”. Ще від часів Римської імперії термін „володіння” передбачав як приватну власність, так і різноманітні форми власності на правах різнострокової оренди. Саме підміною значення цих юридичних термінів домініканські монастирські адміністрації змогли нагромаджувати гроші, землі та нерухомість попри усі законодавчі заборони з боку пап і прелатів, не говорячи вже про статутні обмеження власного Ордену.

Право патронату, яким користувалися феодали при оформленні донацій, не було унормованим і суперечило нормам канонічного права. Це призводило до судових суперечок серед духовенства. Зокрема, у 1283 р. донація моравського маркграфа Пржемисла оломоуцькому домініканському монастиреві викликала конфлікт між домініканцями і плебаном (парафіяльним священником) Конрадом із села Бистржіце. Разом із подарованими маркграфом трьома ланами землі і млином, монастир самочинно

захопив земельну ділянку, яка належала батькові Конрада, оломоуцькому міщанинові Генріху Глuzu. Конрада змусили відмовитися від позову, заликавши покаранням (*per censuram ecclesiasticam de requisitione predictae aree silentium perpetuum imponentes*) [8, 54].

Іншим прикладом юридичної невнормованості донацій можна вважати судовий процес, який тривав у 1309 – 1381 рр. на території тієї ж Оломоуцької дієцезії. Ще в 1309 р. вдова шляхтича Єнча з Дебліна Войслава, користуючись правом патронату, подарувала парафіяльну церкву у своєму селі Вазан монастирю домініканок з м. Оломоуц [8, 66]. У грамоті власниці села вказала на те, що вікарій церкви Вацлав позбавляється права служити у цій церкві й відмовила в отриманні належної йому суми грошей (*exclusa alicquali portione vicarii*) [8, 67]. У власність монастиря окрім церкви, згідно волі донаторки, переходили і вісім з десяти ланів церковної землі [8, 67]. Два лани залишалися вікарію як плата за попередні богослужіння [8, 67]. Ні Вацлав, ні його наступник Миколай (призначений пізніше), ні оломоуцький єпископ Іоанн із Ноймаркта не визнали такого рішення Войслави і судова суперечка за володіння землями і прибутки від богослужінь у цій сільській церкві тривала аж до 1381 р. Тоді у Празі кардинал-легат Пілеюс, переглянувши справу, виніс остаточний вирок – сільська церква затверджувалася за монастирем домініканок, а вікарій Миколай мав служити коло одного із віктарів у містечку Кремса (в Оломоуцькій дієцезії) [8, 69].

Звичним явищем у державах Центрально-Східної Європи у другій половині XIV – на поч. XV ставали збройні напади шляхти на монастирі, які володіли землями, на підставі раніше отриманих дарчих грамот. Такі факти були властиві для Силезії, яка від 1328 р. була захоплена Чеським королівством – складовою Священної Римської імперії. Силезька шляхта через часті війни переживала матеріальну скруту. Звичним явищем у Силезії стали збройні напади шляхтичів на монастирі Домініканського ордену з метою їх пограбування. Чеська і польська шляхта у цій місцевості користалася відносно слабкістю апарату державної влади, сконцентрованої лише у великих містах. Тому всі напади на орденські монастирі залишалися безкарними. Зокрема, у 1336 р. князь Миколай II разом із слугами захопив усі сім сіл, якими володів монастир домініканок з міста Рацібож [9, 129]. Крім грабунків монастирів, шляхта Силезії намагалася втягувати орден і у судові суперечки. В 1399 р. освенцімський князь Ян подарував місцевому домініканському монастирю Діви Марії село Брошковице (*Broszkowice*) з околицями і зобов'язався щорічно сплачувати на користь обителі десять гривень польської лічби. Ще за життя князя, у 1405 р., його спадкоємці почали вимагати перегляду дарчої грамоти [10, 1]. Пріор згаданого монастиря, Ян Ольшановський, скаржився у суді на те, що син князя, Мартин, підбурює селян, щоб вони нічого не давали монахам і сам відмовляється платити десять гривень [10, 4]. Під час судового процесу у 1416 р. цей монастир навіть пограбували місцеві шляхтичі [10, 13]. Тільки після втручання польського короля Сигізмунда III у 1629 р., коли Силезія перебувала у складі Речі Посполитої, судова справа проти навколишньої шляхти завершилась на користь монастиря [10, 178].

Не менш цікавими для дослідження аграрної історії є судові документи, які стосуються українських земель у складі Польського королівства, зокрема території колишнього Галицько-Волинського князівства, що від 1349 р. входили до складу польських коронних володінь, а від 1772 р. – монархії австрійських Габсбургів. Поява нових земель у сфері католицької світської і церковної юрисдикції не лише не припинила або призупинила конфлікти через суперечки про власність між Орденом, католицьким парафіяльним кліром, шляхтою, а навпаки ще більше їх спровокувала. Судові конфлікти за володіння землями і отримання прибутків від богослужень, типові для тогочасних католицьких держав регіону, поширилися і в галицьких землях, де більшість населення становили православні. Католики становили нечисельну групу населення у захищених фортифікаціями і гарнізонами містах. Переважно конфлікти орденських монастирів, католицьких прелатів і світських осіб на цих територіях стосувалися прав власності на землю або нерухомість, а також виникали внаслідок втручання ченців у нотаріальний переділ земель та майна. Зокрема, у 1390 р. пріор Матернус львівського домініканського монастиря Божого Тіла прийняв у власність своєї обителі поле шляхтича Конрада Луського, котре той раніше відібрав у Галицької архієпископії [11, 21]. Конрад дарував монастиреві згадане поле за умови, що його буде поховано у цьому львівському монастирі [11, 21]. Хоч суперечка з архієпископом завершилася накладенням інтердикту на монастир, подальші суперечки архієпископа Бернарда Єліти із владою Львова і особиста прихильність до пріора польського короля Владислава II Ягайла (1385 – 1434) дали змогу монастиреві юридично закріпити за собою згадане поле.

Найбільшою за кількістю опублікованих судових документів стосовно судових справ між церковними і світськими офіційними та приватними особами XIV–XV ст. було і продовжує залишатися видання „Актів гродських і земських”. Серед опублікованих судових документів цього монументального збірника є процес про спадковий розподіл майна між львівським домініканським пріором Миколаєм і спадкоємцями шляхтича Андрія – Іваном, Олександром і княгинєю Гурковими. Судові засідання з цього приводу відбувалися у Львові та Кракові у 1441 – 1442 рр. Справа стосувалася володіння селами Лисятичі та Стриянець, на володіння якими претендував згідно заповіту і львівський домініканський монастир. Тільки завдяки втручання у перебіг судової справи краківського і львівського старост Яна з Чижова і Петра Одровонжа монастир програв процес і навіть був позбавлений грошової компенсації [12, 52]. Захланність ченців львівського домініканського монастиря могла породжувати лише протидію і привертати до монастирського майна і грошей увагу різноманітних аферистів, дії яких залишалися безкарними. У 1442 р. шляхтич Ян Шадурка не лише заволодів ставом в межах Львова, яким володів львівський домініканський монастир, а ще й спустив воду і безперешкодно продав рибу [12, 49].

Книга міського (лавничого) суду м. Перемишля містить цікаву інформацію про етапи судового процесу між перемиським мельником Петром і пріором місцевого домініканського монастиря Діви Марії – Якобом. У 1446 р. пріор цього монастиря

Миколай позичив місцевому мельнику Петрові певну суму грошей під заставу його поля [13, 26]. Коли гроші у визначений термін не були повернуті, пріор через суд вимагав віддати монастиреві поле і навіть млин [13, 31]. Врешті справу залагодили сплатою пріорові п'ятдесяти гривень та обіцянкою мельника записати у своєму заповіті, що млин після його смерті перейде на користь монастиря [13, 34].

Втручання церковних структур у справи про землеволодіння припинилися лише в другій половині XVIII ст. Тодішня австрійська влада в галицьких землях від 1774 р., як і загалом по імперії, ліквідувала фінансову незалежність монастирів усіх орденів на теренах Королівства Галичини і Володимирії, а також обмежила привілейований статус усіх орденських монастирів. Усім клірикам, незалежно від конфесійної приналежності, заборонялося брати участь у нотаріальному переділі майна світських осіб [14, 26]. Згодом, у 1782 р., за ініціативи імператора Йосифа II (1780 – 1790), держава оголошувалася верховним власником і розпорядником усіх церковних і монастирських земель і фінансів, а усі без винятку церковні структури – лише їх користувачами [15, 38]. Селяни, які жили на монастирських землях, зберігали свій статус підданих і продовжували відробляти панщину або сплачувати чинш. 5 жовтня 1782 р. усім клірикам заборонялося продавати, віддавати під заставу чи у кредит церковні гроші чи земельну власність приватним особам. Ті, хто доносив про таке правопорушення, отримували 4 % від конфіскованої суми, а той хто позичав таємно і був викритий – втрачав право повернути позичені кошти [15, 39].

Отже, документи королівських і міських судів стосовно Домініканського ордену і церковної історії загалом є цікавою і мало використовуваною у науковому обігу групою джерел. Інформація з цих документів дає змогу висвітлювати не лише важливі аспекти соціально-економічних стосунків церковних і державних структур, але і простежувати взаємини ченців Ордену зі шляхтою, міщанами та селянами середньовічних держав Центрально-Східної Європи й українських земель зокрема.

1. *Die Constitutionen des Predigerordens vom J. 1229* / Hrsg. von H. Denifle // *Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters*. – Berlin, 1885. – B. 1.

2. Чорний М. Домініканський орден у державах Священної Римської імперії у першій половині XIV ст. // *Наукові зошити Історичного факультету Львівського університету*. – Львів, 2010. – Випуск II.

3. Чорний М. І. Домініканський орден у Центрально-Східній Європі в XIII – першій половині XV ст.: Дис. ... канд. істор. н. – Львів, 2002.

4. *Acta iudicialia consistorii Pragensis* / Vydava F. Tadra // *Historicky Archiv Ceske Akademie cisare Frantiska Josefa pro vedy, slovesnost a umeni v Praze*. – Praha, 1888–1893. – T. 1-7; *Das Formelbuch des Domherrn Arnold von Protzan* / Hrsg. von W. Wattenbach // *Codex diplomaticus Silesiarum*. – Breslau, 1862. – B. 5; *Libri citationum et sententiarum seu knihy pohonní a nálezovú quo continentur pohony Brmskú (1406-1415) i Pyhony Olomouckú (1412 - 1420)* / Ed. V. Brandl. – Brunn, 1873; *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta (1408-1530)* / Opubl. B. Ulanowski // *Monumenta mediæ aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*. – Krakow: Academia Litterarum, 1894; *Acta Salzburgo-Aquilejensia 1316-1378* / Hrsg. von A. Lang // *Quellen und Forschungen zur osterreichische Kirchengeschichte*. – Praha: Typis Friedrich Tempsky, 1903; *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis 1301-1382* /

Serkes. I. Nagy. – Budapest, 1878-1920. – T. 1-8; *Desky dvorskú království eskeho* // *Archiv Cesky ili stare pisemne pamatky cesky i moravske sebrane z archivu domácich i cizich* / Ed. G. Friedrich. Praha, 1897. – D. 2; *Soudni kniha msta Jicina od roku 1362 do roku 1407* / Vydal F. Mncik. – Jicin, 1898; *Ksegi sadowe Brzesko-Kujawskie 1418–1424* / Oprac. K. Kochanowski // *Teki A. Pawinskiego*. – Warszawa, 1905. – T. 7.

5. Dudik B. *Archive im Konigreiche Galizien und Lodomerien. Im Auftrage des Hohen Staatsministeriums beschreiben und durchforscht* // *Archiv für osterreichische Geschichte*. – Wien, 1868. – B. 39.

6. *Codex diplomaticus regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae* / Red. T. Smiciklas. Zagreb, 1904-1916. – T. 5: 1201–1235.

7. *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae: Tom 1-6* / Ed. J. Tkali. – Zagreb, 1889-1898. – T. 4: *Zagrebaki sudebni pozivi i presude 1355-1365*; T. 5: *Pozivi i presude 1375-1391*.

8. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* / Hrsg. von A. Boczek, J. Chytil, G. Bretholz. – Brunn, 1903. – B. 15.

9. Dlugosz J. *Dzieje Polski* // *DzieBa wszystkie wydane staraniem A. Przedzieckiego*. – Krakow, 1868. – T. 4.

10. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДА України у Львові). – Ф. 140. – Он. 1. – Спр. 217.

11. Abraham W. *Poczatki arzbiskupstwa lacinskiego we Lwowe*. – Lwow, 1909.

12. *Acta grodzkie i ziemskie z czasow Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardynskiego we Lwowie, wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego (dalí – AGZ)*. – T. 1-24. / Pod red. B. Tatomira, X. Liskiego, A. Prochaski. – Lwow, 1868-1931. – T. 14: *Najdawniejsze zapiski sdyw lwowskich 1440–1456*.

13. *Ksiega lawnicza miasta Przemysla 1445-1452* / Wydali J. Smobka, Z. Tymidska. – Przemysl, 1936.

14. Gach P. *Kasaty zakonow na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Slaska 1773–1914*. Lublin, 1984.

15. ЦДА у Львові. Ф. 187. – Он. 1. – Спр. 1.

В. М. Шевченко

МОБІЛІЗАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.: СТАН РОЗРОБКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Упродовж XIX – XX ст. процес вільного переходу землі від одного власника до іншого часто означувався як „мобілізація земельної власності”. Зародившись у Західній Європі як прояв нових, ринкових тенденцій економічного розвитку такий вислів (сьогодні у нашому науковому лексиконі його практично не існує) на зламі XIX – XX ст. став досить популярним у Російській імперії. Фактично його провідником і найактивнішим популяризатором став російський економіст, вчений секретар „Вільного економічного товариства” Володимир Володимирович Святловський. На початку XX ст. він писав, що епоха дійсно вільної мобілізації земельної власності в межах імперії „починається лише з 1861 року – коли вперше виникає ринок для збуту земель, які продаються” [1, 25]. Визначив наявність різних термінів для визначення поняття „мобілізація”, В. Святловський називає лише найбільш вдале на його думку, яке належало російському історичному і економісту, професору М. Соболеву: „Під мобілізацією земельної власності слід розуміти процес переходу землі від одного власника до іншого шляхом, вільним від